

УДК 94(48):930.2

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2021.150.5>В. Кухта, студ. магістратури
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВІРНІСТЬ КАНОНІЧНОГО ПОРЯДКУ РОЗТАШУВАННЯ ЧАСТИН "МОЛОДШОЇ ЕДДИ" З ПОГЛЯДУ СПРИЙНЯТТЯ ЦІЛІСНОСТІ ТВОРУ

Присвячена малодослідженому з історичного погляду джерелу історії скандинавських країн періоду Середньовіччя. Об'єкт дослідження – "Молодша Едда". Проведення ґрунтового вивчення цього джерела відкриває широкий простір для реконструкції ментальності та релігійного світосприйняття скандинавів дохристиянської епохи, а також допомагає встановити і простежити взаємозв'язки та взаємовпливи між язичницьким і християнським способом мислення.

Питання розташування частин "Молодшої Едди" є принциповою проблемою, яка допомагає реконструювати та дослідити не лише явні аспекти світосприйняття й релігійних уявлень скандинавів у дохристиянську епоху, а й зрозуміти хід думок і роздумів середньовічного ісландського знатного та вченого діяча. Глибокий сенс, який закладено в наповнення кожної частини, дає розуміння про те, що література високо цінувалася як засіб впливу та "політизований акт".

Наведені у статті аргументи, спираючись на проведені дослідження, виступають на захист канонічного розташування частин "Молодшої Едди", адже саме таке розташування пов'язує твір однією цілісною логічною лінією. "Молодша Едда" – унікальний приклад літературного джерела, чиї структурні елементи зв'язані один з одним не явно, змістовно, а більш глибинно, контекстуально та стилістично. Що, у свою чергу, робить його унікальною пам'яткою середньовічної літератури.

Ключові слова: Прозова Едда, Молодша Едда, Сноррі Стурлусон, Ісландія XIII століття, скандинавська міфологія, джерелознавчий огляд.

Серед корпусу джерел з історії скандинавських країн періоду середньовіччя окреме місце займають джерела, що висвітлюють релігійні уявлення скандинавів, їхню ментальність і культуру. На відміну від саг, які зосереджують свою увагу на політичній, економічній і повсякденній історії, цей корпус джерел майже не торкається цих сфер, у зв'язку з чим користувалась меншою увагою істориків. "Молодша Едда" входить до цієї групи джерел і є однією з основних літературних пам'яток, яка є не лише надбанням середньовічної літератури, а й джерелом, із якого ми черпаємо інформацію про релігійні уявлення, культуру й ментальність дохристиянської Скандинавії.

Рішенням, яке спонукало Сноррі Стурлусона створити "Молодшу Едду", можна назвати поступовий занепад скальдичної поезії, а також поступове посилення християнської церкви на території Ісландії. У своїй книзі за 2005 р. Маргарет Ключі Росс присвячує цілий розділ "впливу християнського світу" на скальдичну поезію [18, р. 114–141]. Це показує, як християнство після 1000 р., тобто після навернення Ісландії, починає безпосередньо впливати на літературу та культуру. Між тим авторка говорить, що дохристиянська поезія могла бути модифікована християнським впливом, що могло стати додатковим стимулом для Сноррі для збереження першопочаткового культурного тла Ісландії.

Ще одне рішення подати міфологічні розповіді та історію (у праці "Коло земне") певним чином можна розглядати як своєрідну пропаганду. Зокрема "цитовання скальдичних віршів у джерелах XIII ст. є надзвичайно політизованим актом" [8, р. 238]. І як зазначає Петер Штрошнайдер, Перелік скальдів також свідчить про взаємозв'язок між поетикою та політикою XIII ст. [20, р. 66]. Як вказував Герд Вольфганг Вебер, вирішальним завданням будь-якого середньовічного вченого було не розмежування факту та вигадки, а приписування розповіді певного значення в межах конкретних історичних реалій [23, р. 147]. Риторичні навички оповідача залежали від встановлення "істини" в конкретній ситуації, що робить "Молодшу Едду" важливим твором не лише з літературної, а й з історичного погляду.

Варто говорити про наявність певної лакуни в історіографії, яка стосується означеної теми. Питання про порядок розміщення частин "Молодшої Едди" ґрунтовно порушувалося лише в 1940 р. Еліасом Вессеном, який

поставив під сумнів коректність класичного порядку, взятого з рукописів джерела, і висунув власну теорію щодо розміщення частин [24]. Надалі увага науковців, зокрема Ентоні Фолкеса [9], Маргарет Ключі Росс [19], Петера та Урсули Дронке [7], акцентувалася на змісті й дослідженні конкретних частин "Молодшої Едди", а не ґрунтовному аналізі всієї структури твору загалом.

Спробу спростувати теорію Вессена у 2017 р. зробив Геймір Пальссон [16]. Проте у своїй статті він лише наводить аргументи про те, чому, на його думку, теорія Вессена неправильна, водночасу не пропонує власної концепції та не акцентує увагу на класичному порядку розміщення частин "Молодшої Едди".

Саме тому актуальність теми статті полягає в новизні дослідження, яке акцентує увагу на доведенні коректності класичного порядку розміщення частин "Молодшої Едди". Проведення ґрунтового вивчення джерела відкриває перед нами широкий простір для реконструкції ментальності та релігійного світосприйняття скандинавів дохристиянської епохи, а також допомагає встановити і прослідкувати взаємозв'язки та взаємовпливи між язичницькою та християнською ментальністю.

Достеменною відповіді на питання, що об'єднує ці частини в єдиний твір, немає. Зараз досить важко прослідкувати за ходом думок Сноррі та зв'язати їх одна з одною, здавалосьь, абсолютно різні речі. Однак усе ж таки у класичному порядку прослідковується своя логіка, і метою наукової статті є доведення, чому саме про цей порядок можна говорити як про канонічний і першопочатково закладений автором. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання багатьох завдань: розгляд опонуючої концепції, висунутої Еліасом Вессеном, проведення детального внутрішнього джерелознавчого огляду "Молодшої Едди" та дослідження, як пов'язані між собою чотири частини, із яких вона складається.

Огляд кожної частини "Молодшої Едди" дозволяє зрозуміти сенс, який було закладено під час їхнього написання, і розглядаючи кожну частину окремо, можливо побачити та прочитати цілісну структуру всього тексту. Саме тому стаття зосереджена на детальному джерелознавчому огляді кожної з частин "Молодшої Едди".

Досліджувати текст "Молодшої Едди" фахівці почали лише на початку XX ст. Видатними дослідниками давньо-

скандинавської літератури в цей період, безумовно, були Еліас Вессен, Сіґурдур Нордаль і Фіннур Йоунссон.

Фіннур Йоунссон перш за все відомий своєю перекладацькою діяльністю. Зокрема у своїй праці "Норвезько-ісландська поезія", яка стала виданням усього корпусу скальдичної поезії у двох частинах, наводяться тексти рукописів (перша частина) і нормалізовані тексти з перекладом на данську (друга частина) [11]. Однак окрім перекладацької діяльності Фіннур Йоунссон відомий своєю працею "Давньонорвезька та давньоісландська літературна історія", у якій проведене детальне дослідження історії давньоскандинавської літератури [12].

Сіґурдур Нордаль був філологом і дослідником історії літератури. Він зіграв важливу роль у формуванні теорії, що ісландські саги були творами окремих авторів. Більшою мірою увага цього дослідника була зосереджена на дослідженні саг, однак праця "Сноррі Стурлусон" зосереджена на особистості, власне, Сноррі Стурлусона, політичному та культурному тлі Ісландії першої половини XIII ст. [15]. Також у цій праці вперше висувається думка про те, що "Молодша Едда" була створена як реакція на поширення впливів іноземних культур і християнства, які загрожували поетичній традиції, яку потрібно було зберегти.

Еліас Вессен теж був філологом і лінгвістом, який переважно займався дослідженнями історії шведської мови. Проте також він відомий і як дослідник скандинавської міфології й літератури. Зокрема він займався дослідженням "Молодшої Едди" та є автором концепції, яка критикує класичний порядок розміщення її частин. У своєму "Вступі до Королівського кодексу "Молодшої Едди" він пропонує власне бачення розміщення її частин, намагаючись пов'язати їх одна з одною змістовно [24].

Початку XX ст., коли почалося активне дослідження скандинавської літератури, характерне філологічно-лінгвістичне спрямування досліджень у галузі історії літератури та мов. Щодо стану дослідження "Молодшої Едди" натепер, то варто зазначити, що досі це джерело розглядається філологами, лінгвістами та дослідниками історії й еволюції мови. Помітний внесок у вивчення цього питання зробили Геймір Пальссон, Маргарет Ключні Росс, а також Ентоні Фолкес.

Геймір Пальссон у своїй статті "Роздуми щодо створення Прозової Едди Сноррі Стурлусона" піддає критиці теорію Еліаса Вессена. Він наводить аргументи, які заперечують концепцію Вессена, яка, за його словами, "була домінуючою протягом семи десятиліть" [16, р. 191]. Водночас Пальссон не висуває власної концепції й не пропонує свій погляд на питання розташування частин "Молодшої Едди". Проте його стаття є цінною тим, що він першим серед сучасних дослідників робить спробу проаналізувати й заперечити теорію Вессена.

Маргарет Ключні Рос є сучасною дослідницею історії скандинавської літератури. Зокрема праця "Історія давньоскандинавської поезії та поетики" зосереджує свою увагу на типології скандинавської поезії, зовнішніх впливах на поезію й поетику та як вони видозмінювалися під цими впливами [18]. Авторка проводить ґрунтовний аналіз змін у скандинавській поезії, досліджуючи їхні причини. В іншій праці, "Давня ісландська література та суспільство", розглядається вплив літератури на суспільство та її значення в ньому [19]. Розглядається соціальна роль скальдів, і зокрема, наводяться аргументи на підтримку тези Сіґурдур Нордала про те, чому Сноррі важливо було зберегти для нащадків принципи та саму скальдичну поезію.

Щодо Ентоні Фолкеса, то він відомий як дослідник скандинавської літератури, а також перекладач "Молодшої Едди" англійською мовою. Зокрема саме його переклад Списку віршованих форм використовувався для ознайомлення з цією частиною. Ураховуючи складну специфічність тексту, яка полягає в неможливості його коректно перекласти з мови оригіналу, через те що собою Список віршованих форм є збірником скальдичних віршів, які наочно демонструють різні поетичні форми та розміри та є неперекладними на інші мови, переклад Ентоні Фолкеса – це перш за все переклад прозового коментаря, у якому залишений оригінал віршів, смисловий переклад яких здійснений у прозовій формі і залишений під оригіналом кожного конкретного вірша [21].

Щодо стану дослідження зазначеної проблематики на радянському та пострадянському просторі, то тут серед знакових дослідників варто згадати Михайла Івановича Стеблін-Каменського.

М. І. Стеблін-Каменський займався проблемами мовознавства та лінгвістики, звертаючи виключну увагу на скандинавські мови. Більша частина доробку цього дослідника стосується питань морфології, фонології, лінгвістики й історії мов. Проте на радянському просторі він був першим, хто також звертався до проблеми дослідження скандинавської літератури. Його праця "Світ саги. Становлення літератури" є першою російськомовною працею, яка зосереджена на дослідженні розвитку літератури (на прикладах родових саг) через призму зміни менталітету людей [3]. Зосереджуючи основну увагу своїх літературознавчих досліджень на сагах, М. І. Стеблін-Каменський був автором вступу до "Молодшої Едди", переклад якої був здійснений під його редакцією [4]; [1].

Класичний порядок розміщення частин "Молодшої Едди", Пролог – Видіння Гюльві – Мова поезії – Список віршованих форм, зберігся в рукописах, у яких це джерело дійшло до нашого часу. Усі чотири частини твору, розміщені таким чином, здаються ніяк не пов'язаними одна з одною, а отже, навряд чи можна говорити про те, що вся робота в цілому несе якийсь один сенс і переслідує якусь одну конкретну мету. Більше того, всі частини "Молодшої Едди" виступають цілісним окремим закінченим твором, кожен із яких несе своє певне смислове навантаження.

Питання про коректність порядку розташування частин "Молодшої Едди" в рукописах уперше науково було порушено в 1940 р. Еліасом Вессеном. У своєму вступі до факсимільного видання Gks 2367 4to він пропонує наступний порядок їхнього розміщення: Список віршованих форм – Мова поезії – Видіння Гюльві – Пролог [24].

Суто з концептуального погляду подібний порядок справді є логічним: Список віршованих форм – хвалебна пісня на честь норвезьких правителів, яка до того ж ілюструє все розмаїття форм і метрики скальдичної поезії. Мова поезії продовжує заданий ритм і в підручнику для молодих скальдів, у якому зібрані пояснення, що таке кеннінг та гейті, а також наводяться їхні приклади та історії походження. Ураховуючи, що багато кеннінгів бере свій початок із міфів, Сноррі у Мові поезії наводить багато міфологічних і легендарних історій. Однак усі їх вмістити у підручнику в нього не виходить, через що він пише Видіння Гюльві, цілком присвячене викладенням міфології. Ну і врешті-решт Пролог стає завершальною частиною для того, аби певним чином виправдатися перед церквою за язичницький твір, у якому не прославляється християнський бог.

Концепція Вессена знайшла широку підтримку серед науковців (зокрема серед сучасних дослідників, цю

теорію підтримує Маргарет Клюні Росс [18, р. 163]). Згідно з нею, одна частина твору впливала з іншої і так пов'язувала, наче ланцюг, між собою їх усі в одну роботу. Однак влучно зазначив Геймір Пальссон, кажучи: "Автор, представлений у баченні Вессена, схожий на сучасного письменника, що сидить за столом; для такого автора було б природно почати із загального плану Едди як естетичного цілого. ... Загальна картина образу Сноррі, яку ми зустрічаємо в науковій літературі, – це геній, якого легко порівняти з авторами саг. Здається, часто забувають, що Видіння Гюльві – це колекція міфів і міфологічної інформації, яка впродовж століть була частиною усних знань суспільства, і що Мова поезії була першою спробою систематично зібрати в письмовій формі ряд знань, які раніше вважалися необхідними для поетів (принаймні ще з IX ст.) у географічній зоні, відомій як *dǫnsk tunga*, тобто місцевості, де люди розмовляли норвезькою мовою і складали поезію цією мовою" [16, р. 194]. Ця теза нагадує про те, що Сноррі, автор XIII ст., значно відрізняється від автора в розумінні Еліаса Вессена, через що з великою обережністю можна говорити про те, що сідаючи за першу частину свого твору, Сноррі точно знав, про що буде писати в подальшому.

Окрім різниці ментальності діяча XIII ст. та науковця XX ст., постає ще дві не менш логічні проблеми: текстуально існує невідповідність між історіями, зокрема Мови поезії та Видіння Гюльві, і між собою всі чотири частини пов'язані досить умовно. Список віршованих форм і Пролог взагалі здаються найбільш недоречними частинами цілого твору. Між ними самими не існує ніякого зв'язку, ані логічного, ані контекстуального, ані тематичного, так само як і з іншими частинами "Молодшої Едди" вони ніяк не пов'язані. Навіть якщо дотримуватись теорії Вессена і повірити, що Сноррі створював кожну з частин для пояснення й поглиблення попередньої, усе одно буде виникати потреба в тому, аби знайти зв'язок між кожною частиною твору й цілісністю його композиції.

Проте між усіма частинами існує дуже мало зв'язку, і зокрема Видіння Гюльві та Мова поезії будуються на двох дуже різних корпусах матеріалів – міфологічному та поетичному. Немає очевидних вказівок на те, що автор планував Мову поезії під час складання Видіння Гюльві або навпаки. Усі частини роботи представлені як самодостатні завершені твори, які ніяк не корелюються один з одним, через що теорія Вессена ставиться під сумнів. Для того, щоб зрозуміти, чому вони об'єднані в одну роботу, ще й з конкретною послідовністю розміщення, варто більш детально розглянути кожну з частин "Молодшої Едди".

Відкриває "Молодшу Едду" Пролог, який складається з п'яти глав. У ньому йдеться про походження світу та асів, зазначається, що раніше бог був лише один, але люди його забули, через що й виникло багатобожжя. Аси (боги) ж зображуються автором як вихідці з Трої, які тікали з неї через "Країну Турків" і звідти потрапили до Швеції [1].

Перш за все, існує декілька значних контекстуальних розбіжностей між Прологом і, зокрема, Видінням Гюльві. Так, у Пролозі Один називається правителем, який прийшов із Трої до Країни Турків, а звідти – в Сігтун, у Швецію. У Видінні Гюльві ж Один одразу називається одним із богів. Далі Пролог намагається виправдати походження багатьох язичницьких релігій тим, що "люди забули бога", але у подальших частинах роботи ця теза ніяк не розвивається і не використовується.

Окрім цього, є згадка Трої та спроби провести генеалогію скандинавських богів із неї. Такий прийом – явно середньовічна латинська традиція, яка була загалом чужою для усної ісландської традиції [9, р. 62]. Імовірно, для її написання Сноррі послуговувався "Сагою про троянців" – ісландським перекладом "Історії падіння Трої", що цілком корелюється з тим, що свою юність він провів під крилом Йона Лофтсона в Одді – тогочасному ісландському центрі культури та освіченості [9, р. 60]. Цілком імовірно, що в Одді Сноррі мав доступ до праць континентальних європейських письменників, а тому мав хоча б загальне уявлення про латинську традицію.

Пролог фігурує у двох із чотирьох основних рукописів "Молодшої Едди", через що він все ж таки визнається частиною твору, незважаючи на своє цілком християнське спрямування, абсолютно не характерне для інших частин роботи. Пояснити таку вставку намагається, зокрема, Фолкес: "Безсумнівно, один із його [Сноррі] мотивів включити Пролог... мав уникнути критики, що його історії небезпечні для [християнської] ортодоксальності ... Ця стурбованість чітко викладена в так званому Пролозі" [8, 286]. Однак ця теза не є цілком переконливою, враховуючи що зміст інших частин "Молодшої Едди" ніяк не стосується релігії та релігійності ні у язичницькому, ні тим паче у християнському вияві.

Якщо Сноррі справді ставив собі за мету виправдатися перед церквою за свій "єретичний" твір, то чому, у такому разі, лише побіжно, поспіхом згадав про християнського бога тільки у Пролозі. Читаючи "Молодшу Едду" далі, особливо ті її частини, які цілком і повністю ґрунтуються на язичницьких міфах, ми не знаходимо жодного засуджуючого слова чи підкреслено зневажливого тону, із яким християнські автори зазвичай писали про поганські вірування та історії.

Ентоні Фолкес висловлюється в іншій своїй праці [9, р. 62], що Пролог – майстерний теоретичний виклад походження язичницьких релігій. Теологічний початок, короткий виклад географії, посилання на Трою зрештою повертають читача до манери та стилю викладу латинських праць. Так автор демонструє рівень власної освіченості, і хоча його історію Трої, викладену у Пролозі, неможливо навіть порівняти з оригінальною історією Гомера, усе ж таки сама наявність згадки про це має показати, що навіть у далекій Ісландії латинська освіченість була доступною. Водночас Сноррі не перетворюється на схоластичного вченого, залишаючи свій неповторний суто ісландський стиль викладу [9, р. 74]. Проте, очевидно, вставка подібного характеру мала певним чином зблизити "латинського" читача і твір, написаний у далекій Ісландії, відірваній від загального європейського культурного життя. Однак вся структура й наповнення трьох інших частин "Молодшої Едди" вказують на те, що твір призначався для ісландців і знайомих зі скандинавською культурою читачів. Виходячи з цього, Пролог, на перший погляд, виглядає дивно й недоречно. Проте тут варто звернути увагу не стільки на зміст Прологу, скільки на манеру його написання.

Пролог має стилістичний сенс, а не текстуальний. Створюючи Пролог, Сноррі намагався наслідувати популярний у Європі стиль. Враховуючи тісні зв'язки з норвезьким королівським двором, він точно знав про набуття популярності європейської літератури. Важко сказати, звичайно, що вся "Молодша Едда" спрямовувалася на норвезьку знатну аудиторію, однак цілком можливо, що Сноррі саме на неї й орієнтувався.

Структура Прологу, його наявність і перше місце серед усіх частин Едди стають виправданими. Скоріш за

все, Сноррі ставив собі за мету звернути увагу на явище, що поступово відживало своє, тобто на скальдичну поезію, але "модною" літературною формою.

Видіння Гюльві, у якому легендарний шведський конунг Гюльві (який називається перед своїми співрозмовниками іменем Ганґлері) розмовляє із трійцею богів Високим, Рівновисоким і Третім, і боги розповідають йому про те, як виник світ, які були боги та чим вони були відомі тощо. Видіння Гюльві складається з 54 розділів, які цілком присвячені викладам міфів про язичницьких богів [1].

Видіння Гюльві від першого до останнього розділу присвячене язичницьким історіям та опису язичницького світосприйняття. Сноррі не принижує та відкрито не критикує історії, які описує, так само як і не намагається провести ніякі аналогії з християнством. Уся частина Видіння Гюльві більше схожа на простий художній твір, обрамленням якого є діалог між Гюльві та Одінном (Високий, Рівновисокий та Третій – гeyті Одіна, які згадуються в переліку Промовах Грімніра, однієї з пісень "Старшої Едди", та цитуються у 20 розділі Видіння Гюльві [1]), у той час як головною темою виступає послідострої і структурований виклад скандинавської міфології.

Існує дискусія навколо наповнення Видіння Гюльві. Енн Хольтсмарк вважає, що структура та наповнення Видіння Гюльві мали чіткий християнський вплив у тому, що Сноррі, описуючи всі міфи, як би намагався виправдатися перед церквою за те, що він пише. Через це лейтмотивом Видіння Гюльві є певна "демонізація" зображуваних фігур і подій та їхнього засудження [10]. Петер та Урсула Дронке, а також їхню думку поділяє Відар Пальссон, навпаки вважають, що на зміст і манеру викладу тексту християнство жодним чином не впливало. Сноррі усвідомлював, що він пише не християнські речі, але він ставив собі за мету зобразити міфологічні події та постаті й зафіксувати їх саме так, як це сприймала ісландська спільнота до часів прийняття християнства [7, p. 153]; [17, p. 126].

Видіння Гюльві викликає багато запитань і суперечок насамперед через те, що справді досить дивно бачити серед прикладів середньовічної літератури повністю зосереджений на міфології твір. І якщо з Мовою поезії та Списком віршованих форм усе ще більш-менш зрозуміло, ураховуючи специфіку цих частин, про яку зазначатиметься нижче, то Видіння Гюльві значно відрізняється за своїм змістом від усіх прикладів традиційної середньовічної літератури.

Слово "ginning", яке є складовою частиною назви Gylfaginning (де "Gylfa" – родовий відмінок імені конунга Гюльві), основним своїм значенням, згідно зі словником, має "обман", "шахрайство" [5]. Виходячи з цього, існують намагання зв'язати не випадковий вибір слова для назви цієї частини із самим її змістом. Весь сюжет Видіння Гюльві – це розмова Гюльві із трійцею богів, яка закінчується тим, що вся ця бесіда була лише видінням, міражем, який головний герой побачив, і насправді всього цього не було.

Насправді, ми не можемо сказати, що Сноррі закладав у свій текст бажання показати, що "всього цього не було". Проте, опираючись на сюжет та специфічний заголовок цієї частини, зокрема Ян-Александр ван Наль висловлюється про те, що подібна композиція, сюжет, назва та втілення тексту було завуальованою спробою догодити церкві [13]. Тобто розвиваючи цю тезу, можна говорити про те, що у перелік усіх міфів, зображених у Видінні Гюльві, які врешті-решт закінчуються, розсіюючись наче примара, було закладено на-

магання показати хибність язичницької віри та її "примарність" порівняно з "істинною" вірою.

Однак, на думку Дронке та Пальссона, які виступають в опозицію до цього аргументу [7]; [16], теза, висловлена ван Налем, є неправильною. Вони вважають, що Сноррі писав Видіння Гюльві без спроб будь-яким чином догодити церкві, і це, скоріш за все, справді так. Ще у 1950 р. Баетке поставив під сумнів питання, чи могла коли-небудь така схема розповіді вберегти Сноррі від церковної критики, якби були причини для такого занепокоєння [6, s. 20]. За його словами, використання прийому видіння було нічим іншим як просто літературним засобом, що дозволяв Гюльві зустріти "божественну" трійцю поза будь-якою історичною сферою [6, s. 36]. Більше того, продовжуючи цю думку, Ян де Фріз стверджував, що іменник "ginning" не обов'язково повинен перекладатися як "обман", принаймні не у прямому значенні обману [22].

Проте не варто відкидати певний християнський вплив на деякі змістові елементи тексту. Їх варто розглядати скоріше як прояв християнської свідомості автора. Ідеться про такі елементи як наявність трійці (Високий, Рівновисокий та Третій) і при цьому триєдність бога у цій трійці (вище вже зазначалося, що Високий, Рівновисокий та Третій – імена Одіна); божественне одкровення про створення та кінець світу тощо; а також менш очевидні паралелі, наприклад, в історії потопа, який стався після вбивства велетня Іміра, кров якого затопила весь світ і лише один велетень Берґельмір зміг врятуватися [1]. Хоча подібність у рівній мірі завжди супроводжується несхожістю, тому християнські запозичення – не більше ніж аналогії між міфологією та християнськими історіями.

Ситуація з аналогіями в цьому контексті може бути досить неоднозначною. З одного боку, Сноррі використовує їх для християн, щоб полегшити їм сприйняття свого тексту та/або певною мірою підкреслити, що язичницькі вірування ісландців були чимось схожими на християнство, далеким відгомном ідеї, висунутої у Пролозі, і яка, можливо, може поєднувати ці, на перший погляд, абсолютно різні частини одна з одною, що колись люди поклонялись одному богу, але потім про це забули і почали поклонятись багатьом богам.

З іншого боку, зворотна теза теж має право на існування. Незважаючи на те, що в першій половині XIII ст. Ісландія була повністю хрещена, а шанування язичницьких богів навіть вдома було заборонено законом, усна традиція була досить сильна та займала високі позиції. Міфи ходили в народі без усіляких перешкод. І використовуючи християнські запозичення на звичних усній традиції розповідях, Сноррі певною мірою міг переслідувати і дидактичну мету поширення та полегшення сприйняття вже християнської міфології.

Можна стверджувати, що Сноррі знав про те, що пише не християнський твір. Однак, будучи за світосприйняттям християнином, навіть абсолютно язичницькій історії він свідомо чи несвідомо пропускає через християнську ментальність. Через це у Видінні Гюльві язичницька мудрість виходить обмеженою. Високий, який відповідає на питання Гюльві про те, хто переживе Раґнарьок, кінець світу, урешті-решт перериває діалог словами: "І якщо ти станеш розпитувати далі, не знаю, звідки чекати тобі відповідь, бо не чув я, щоб кому-небудь розказали більше про долі світу. Вдовольняйся тим, про що дізнався" [1]. Тобто не лише язичницький конунг виявляється не до кінця освіченим, а й язичницький бог досягає кінця у своїх знаннях і не знає, що

буде далі. Язичницька мудрість, таким чином, досягає кінця та вичерпує себе, поступаючись місцем всеосяжній мудрості християнській [13, р. 132].

Це точка, у якій концепція аналогії розкриває свої можливості. Детально розглянувши суперечку, стає очевидним, що саме Гюльві мав вказати на подібність і несхожість між християнською вірою та язичницькою релігією. Його завдання – ставити правильні запитання, тобто запитання, які, з одного боку, дають змогу добре структурувати міфологічні розповіді, а з іншого – дають підказки для їхньої оцінки з погляду віруючого християнина [13, р. 131].

Все вищезазначене допомагає встановити зв'язок і з Прологом, і з Мовою поезії, що прослідковується у спробі поговорити про актуальні теми сучасною мовою. Якщо Мова поезії – це спроба зупинити занепад чи принаймні залишити в пам'яті нащадків скальдичну поезію, то Видіння Гюльві – певний синтез ісландської традиції та християнства, який з одного боку покликаний зберегти цю саму традицію, а з іншої – полегшити перехід і прийняття християнства.

Мова поезії складається з 89 розділів і розказує читачеві про різні види кеннінгів – різновид складної метафори, який зазвичай складався із двох і більше слів, які опосередковано описували предмет, явище чи людину; і гейті – синонімічні імена або назви для явищ, предметів чи людей. Окрім згадок про декілька видів кеннінгів, Мова поезії наводить їхній вичерпний список, а також міфологічні або героїчні пояснення їх походження [1].

Структурно Мова поезії менш цілісна, ніж Видіння Гюльві, але змістове наповнення при цьому не втрачається. У прямому сенсі Мову поезії можна назвати посібником для молодих скальдів про те, як використовувати кеннінг і гейті та звідки вони походять [4].

Починається Мова поезії як розмова між морським велетом Егіром та богом поезії Брагі. Егір ставить Брагі запитання про способи вираження у поезії. Однак цій бесіді між двома богами присвячено лише сім перших розділів з 89. Далі ж автор наче забуває про першопочатковий формат викладення матеріалу і починає вести оповідь від свого імені, однак продовжуючи нерівномірно "запитання-відповіді". Із 80 розділу й до кінця питання вже взагалі не ставляться, і виклад тексту набуває вигляду простої фактології [1].

Повертаючись до дискусій щодо Прологу і його характерно латинського викладу, у Мові поезії ми знову повертаємось до помітних західноєвропейських впливів на її стилістику. Поезія скальдів за часів життя Сноррі (середина XIII ст.) поступово починає втрачати популярність та відходити у минуле [4]. Сноррі був одним із останніх скальдів, більше того, він був одним із найбільш освічених і поважних діячів свого часу. Звичайно, він не міг не спостерігати сумну тенденцію, яка, очевидно, його турбувала. Через це, не дивно, що Сноррі врешті-решт зробив із Мови поезії майже типовий посібник для майбутніх молодих скальдів. Сучасною мовою про актуальні проблеми – та сама мотивація, що й у Пролозі та Видінні Гюльві.

Однак перш ніж Сноррі переходить до такого формату, він частково використовує той самий прийом, що й у Видінні Гюльві: для пояснення деяких особливо складних кеннінгів він послуговується міфологічними оповідями, які вводить у розповідь теж шляхом "запитання-відповідь", що певним чином ріднить Мову поезії з попередньою частиною не змістовно, але структурно. До того ж джерела цих міфів ті ж самі, що й у Видінні Гюльві – поезія скальдів, героїчні сказання, едичні піс-

ні тощо. Проте на відміну від Видіння Гюльві міфи Мови поезії все ж таки не основа, на якій базується вся ця частина, а лише обрамлення, яке до того ж досить нерівномірне: на початку твору міфи йдуть фактично один за одним, але чим ближче до кінця наближається твір, тим менше подібних вставок можна спостерігати [1].

Більше того, окрім суто міфологічних оповідей у Мові поезії Сноррі також використовує історію про легендарних героїв, зокрема про Грольфа Жердинку, Ніфлунгів (праобраз Нібелунгів), млин Гротті й деякі інші. Героїчним оповідям присвячені розділи від 46 до 62. Остання героїчна вставка присутня у названому 62 розділі, де пояснюється значення кеннінгів для слів "битва" та "зброя": "Битву називають "негодою або бураном Г'яднінгів", а зброю – "вогнем або лозинами Г'яднінгів" [1]. І після цього аж до кінця Мови поезії ми не спостерігаємо жодних вставок [1].

Кеннінг сам по собі досить специфічне явище. Левова частка поезії скальдів складається саме з них, а тому є досить складною для сприйняття та перекладу. Мова поезії з одного боку стає для нас безцінним ключем для розуміння та інтерпретації кеннінгів, але з іншого – Сноррі не ставить собі за мету провести детальний аналіз і класичну класифікацію всіх видів кеннінгів, їхнього походження, логічних визначень тощо [4].

У заключній частині Мови поезії значну увагу Сноррі приділяє також гейті. Гейті – поетична заміна імені синонімами, близькими за значенням словами або іншими власними іменами. У поезії скальдів гейті використовувалися також досить часто і у великих кількостях, адже допомагали варіювати наповнення кеннінгу, залишаючи незмінним його зміст [4]. Гейті досить складні для коректного та адекватного перекладу, але це не стосується власних імен, які піддаються транслітерації. Однак зрозуміти їхній сенс і наповнення читачеві все одно складно не лише через обмеженість розуміння давньоісландської мови, але й через те, що символізм, який вкладався в ці імена, натепер майже повністю втрачений.

З одного боку помітна недбалість у передачі інформації, якщо Сноррі ставив собі за мету справді написати підручник скальдичної майстерності. Проте з іншого – ми не можемо бути впевнені, що він ставив собі таку мету. Як уже зазначалося, поезія скальдів поступово відходила в минуле. Сноррі очевидно це розумів. І вся його Едда – більшою мірою спроба зафіксувати і не втратити культурні надбання, характерні Ісландії. У такому випадку складно говорити, чи вважав він за доцільне дійсно створювати навчальний посібник, чи, можливо, просто хотів зафіксувати найважливіші аспекти скальдичного мистецтва. Так, Мова поезії не перетворилася на покрокову інструкцію як написати вірш, але вона залишила більш-менш розлоге пояснення та перелік основних кеннінгів і гейті, які можна використовувати під час складання вірша. До того ж конкретно метриці та віршованим розмірам присвячена остання частина "Молодшої Едди" – тому Сноррі не було потреби повторюватися ще раз.

Структура Мови поезії є абсолютно вичерпною, якщо зважати на те, що Сноррі ставив собі за мету не навчити майбутніх скальдів, а зберегти саму сутність рідного йому мистецтва. І вона ж, врешті-решт, є тією ланкою, яка пов'язує між собою Пролог і Видіння Гюльві.

Останньою і найбільш складною для дослідження частиною "Молодшої Едди" є Список віршованих форм. Більшу частину нього складає перелік віршованих форм і розмірів. Список складається зі 102 віс (строф), які ілюструють нову форму чи розмір. Водночас під

розміром розуміються не лише метричні, а й стилістичні відмінності між віршами [21].

Сноррі проявляє неабияку майстерність, адже окрім ілюстрації поетичних форм він зв'язує всі вірші між собою, утворюючи тим самим хвалебну пісню на честь короля Гакона та ярла Скулі. Спочатку він прославляє Гакона, потім Скулі, а потім їх обох. Однак окрім цього, він супроводжує вірші прозовим коментарем, яким пояснює те, що зображує у віршах. Проте коментар надзвичайно обмежений і ближче до кінця частини взагалі зникає.

Список віршованих форм – єдина частина, яка має більш-менш конкретне датування. Виходячи зі змісту та очевидного характеру хвалебної пісні, скоріше за все дана частина була написана по свіжих спогадах від поїздки до Норвегії [2]. Однак тим не менш стверджувати, що саме Список віршованих форм був написаний найпершим і поклав початок усій Едді, ми не можемо. Проте здається, все ж таки він був написаний як мінімум раніше Мови поезії саме через те, що в Мові поезії Сноррі досить розслаблено робить виклад тонкощів скальдиного мистецтва, зачіпаючи лише тему кеннінгів та гейті. Проте його розташування наприкінці всього твору здається найбільш обґрунтованим.

Саме Список віршованих форм має бути завершальною частиною "Молодшої Едди", тому що цілком імовірно, що Сноррі розраховував, що "цільовою аудиторією" його твору буде норвезький двір. Наявність хвалебної пісні на честь короля та його родича, який був при ньому регентом до досягнення повноліття та найвпливовішою особою, мала, звичайно, полестити їм, а також певною мірою підігріти інтерес і змусити звернути увагу на весь твір. Розміщення ж такої пісні в кінці теж було своєрідним структурним елементом інтриги.

Отже, доцільно говорити про коректність канонічного порядку розміщення всіх частин "Молодшої Едди". Незважаючи на стилістичні, текстуальні та змістовні розбіжності, всі чотири частини тонко пов'язані одна з одною спільною ідеєю та сенсом, які формують цілісну структуру твору.

Тепер складно говорити про те, чи саме так Сноррі розмістив частини свого твору, чи це зробили пізніші переписувачі, але в будь-якому випадку порядок, який дійшов до нашого часу, не позбавлений логічного сенсу. Це справді досі дискусійне питання, яке й надалі буде породжувати суперечки та різні концепції, адже все, що залишається сучасним дослідникам, – робити припущення при відсутності стовідсоткових підтверджень тієї чи іншої теорії.

Для істориків питання розташування частин "Молодшої Едди" – принципова проблема, яка допомагає реконструювати й дослідити не лише явні аспекти світосприйняття та релігійних уявлень скандинавів у дохристиянську епоху, а й допомагає зрозуміти хід думок середньовічного ісландського знатного та вченого діяча. Глибокий сенс, який закладено в наповнення кожної частини, дає розуміння про те, що література високо цінувалася як засіб впливу та "політизований акт".

"Молодша Едда" – унікальний приклад літературного джерела, чії структурні елементи зв'язані один з одним не явно, змістовно, а більш глибинно, контекстуально та стилістично, що у свою чергу робить його унікальною пам'яткою середньовічної літератури.

Список використаних джерел

1. Младшая Эдда / Перевод О. А. Смирницкой // Северная слава. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://norroen.info/src/snorra/>
2. Saga об исландцах / пер. с древнеисл. яз. А. В. Циммерлинга // Северная слава. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://norroen.info/src/samtid/islandinga/ru.html>

3. Стеблин-Каменский М. И. Мир саги. Становление литературы / М. И. Стеблин-Каменский // Ульвдалир. Эпоха викингов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ulfdalir.ru/literature/284>

4. Стеблин-Каменский М. И. Снорри Стурлусон и его "Эдда" / М. И. Стеблин-Каменский // Северная слава. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://norroen.info/src/snorra/stk.html>

5. An Icelandic-English Dictionary [Online] // Germanic Lexicon Project. – URL: http://www.germanic-lexicon-project.org/texts/oi_cleasbyvigfusson_about.html

6. Baetke, W. Die Götterlehre der Snorra-Edda / W. Baetke. – Belrin: Akademie Verlag, 1950. – 68 s.

7. Dronke, U.; Dronke, P. The prologue of the Prose Edda. Explorations of a Latin background / U. Dronke; P. Dronke // Sjöttú ritgerðir, helgaðar Jakobi Benediktssyni / Ed. E. G. Pétursson, J. Kristjánsson. – Reykjavík: [s.n.], 1977. – Pp. 153–176.

8. Faulkes, A. Pagan Sympathy: Attitudes to Heathendom in the Prologue to Snorra Edda / A. Faulkes // Edda. A Collection of Essays / Ed. R. J. Glendinning, H. Bessason. – Manitoba: [s. n.], 1983. – Pp. 283–314.

9. Faulkes, A. The Source of Skáldskaparmál: Snorri's Intellectual Background / A. Faulkes // Snorri Sturluson. Kolloquium anlässlich der 750. Wiederkehr seines Todestages. – Tübingen: [s. n.], 1993. – Pp. 59–76.

10. Holtsmark, A. Studier i Snorres Mytologi / Anne Holtsmark. – Oslo: [s. n.], 1964. – 86 s.

11. Jónsson, F. Den norsk-islandske skjaldedigtning. København og Kristiania: Gyldendal, Nordisk forlag, 1912–1915.

12. Jónsson, F. Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie. København: G.E.C. Gads Forlag, 1920–1924.

13. Nahl, J. A. van. The Skilled Narrator. Myth and Scholarship in the Prose Edda / J. A. van. Nahl // Scripta islandic. – 2015. – № 66. – S. 123–143.

14. Nordal, G. The contemporary sagas and their social context / G. Nordal // Old Icelandic literature and society. – 2000. – № 42. – Pp. 221–241.

15. Nordal, S. Snorri Sturluson / S. Nordal. – Reykjavík: [s. n.], 1920. – 266 s.

16. Pálsson, H. Reflections on the Creation of Snorri Sturluson's Prose Edda / H. Pálsson // Scripta islandic. – 2017. – № 68. – S. 189–233.

17. Pálsson, V. Pagan mythology in Christian society / V. Pálsson // Gripla. – 2008. – № 19. – Pp. 123–155.

18. Ross, M. C. A History of Old Norse Poetry and Poetics / M. C. Ross. – Cambridge: D. S. Brewer, 2005. – 283 p.

19. Ross, M. C. Old Icelandic Literature and Society / M. C. Ross. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 338 p.

20. Strohschneider, P. Situationen des Textes. Okkasionelle Bemerkungen zur 'New Philology' / P. Strohschneider // Zeitschrift für deutsche Philologie. – 1997. – № 116. – Pp. 62–86.

21. Sturluson Snorri. Edda / Snorri Sturluson. – London: J. M. Dent, 1995. – 285 p. – URL: <http://vsnrweb-publications.org.uk/EDDArest.pdf>

22. Vries, J. de. Ginnungagap / J. de Vries // Acta Philologica Scandinavica. – 1930. – № 5. – Pp. 41–66.

23. Weber, G. W. Synkretische oder ästhetische Wahrheit? Zur Methodenkritik in der Saga-Forschung / G. W. Weber // Skandinavistik. – 1987. – № 11/2. – S. 141–148.

24. Wessén, E. Introduction to Codex Regius of the Younger Edda / E. Wessén. – Copenhagen: [s. n.], 1940. – Pp. 5–32.

References

1. Younger Edda. Translated by O. Smirnickya. (n.d.). *North Glory*. URL: <http://norroen.info/src/snorra/> [In Russian]

2. Íslendinga Saga. Translated by A. Cimmerling. (n.d.). *North Glory*. URL: <http://norroen.info/src/samtid/islandinga/ru.html> [In Russian]

3. Steblin-Kamenskij, M. (n. d.). World of Saga. Origin of Literature. *Age of Vikings*. URL: <http://ulfdalir.ru/literature/284> [In Russian]

4. Steblin-Kamenskij, M. (n. d.). Snorri Sturluson and his Edda. (n. d.). *North Glory*. URL: <http://norroen.info/src/snorra/stk.html> [In Russian]

5. An Icelandic-English Dictionary. (n. d.). *Germanic Lexicon Project*. URL: http://www.germanic-lexicon-project.org/texts/oi_cleasbyvigfusson_about.html

6. Baetke, W. (1950). *Die Götterlehre der Snorra-Edda*. Belrin: Akademie Verlag.

7. Dronke, U. & Dronke, P. (1977). The prologue of the Prose Edda. Explorations of a Latin background. In: E. G. Pétursson & J. Kristjánsson (Eds.), *Sjöttú ritgerðir, helgaðar Jakobi Benediktssyni*. Reykjavík: [s. n.]. Pp. 153–176.

8. Faulkes, A. (1983). Pagan Sympathy: Attitudes to Heathendom in the Prologue to Snorra Edda. In: R. J. Glendinning & H. Bessason. *Edda. A Collection of Essays*. Manitoba: [s. n.]. Pp. 283–314.

9. Faulkes, A. (1993). The Source of Skáldskaparmál: Snorri's Intellectual Background. *Snorri Sturluson. Kolloquium anlässlich der 750. Wiederkehr seines Todestages*. Tübingen: [s. n.]. Pp. 59–76.

10. Holtsmark, A. (1964). *Studier i Snorres Mytologi*. Oslo: [s. n.].

11. Jónsson, F. (1912–1915). *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. København og Kristiania: Gyldendal, Nordisk forlag.

12. Jónsson, F. (1920–1924). *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*. København: G.E.C. Gads Forlag.

13. Nahl, J. A. van. (2015). The Skilled Narrator. Myth and Scholarship in the Prose Edda. *Scripta islandic*, 66, 123–143.

14. Nordal, G. (2000). The contemporary sagas and their social context. *Old Icelandic literature and society*, 42, 221-241.
15. Nordal, S. (1920). *Snorri Sturluson*. Reykjavik: [s. n.].
16. Pálsson, H. (2017). Reflections on the Creation of Snorri Sturluson's Prose Edda. *Scripta islandica*, 68, 189-233.
17. Pálsson, V. (2008). Pagan mythology in Christian society. *Gripla*, 19, 123-155.
18. Ross, M. C. (2005). *A History of Old Norse Poetry and Poetics*. Cambridge: D. S. Brewer.
19. Ross, M. C. (2000). *Old Icelandic Literature and Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
20. Strohschneider, P. (1997). Situationen des Textes. Okkasionelle Bemerkungen zur 'New Philology'. *Zeitschrift für deutsche Philologie*, 116, 62-86.
21. Sturluson Snorri. (1995). *Edda*. London: J. M. Dent. URL: <http://vsnrweb-publications.org.uk/EDDArestr.pdf>
22. Vries, J. de. (1930). Ginnungagap. *Acta Philologica Scandinavia*, 5, 41-66.
23. Weber, G. W. (1987). Synkretische oder ästhetische Wahrheit? Zur Methodenkritik in der Saga-Forschung. *Skandinavistik*, 11/2, 141-148.
24. Wessén, E. (1940). *Introduction to Codex Regius of the Younger Edda*. Copenhagen: [s. n.]. Pp. 5-32.

Надійшла до редколегії 27.08.21

V. Kukhta, Master's Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE CORRECTNESS OF THE CANONICAL YOUNGER EDDA'S CHAPTERS ORDER FROM THE POINT OF VIEW OF THE WORK INTEGRITY PERCEPTION

The article is devoted to historically little-studied sources of the Middle Ages Scandinavian countries history. The object of the study is the Prose Edda, also known as the Younger Edda, which is one of the main literary sources from which historians derive data on the religious beliefs and culture of pre-Christian Scandinavia. But for many years it attracted the exclusive attention of philologists and linguists. Historians have only briefly paid attention to this source, neglecting its comprehensive study.

The relevance of the topic of the article lies in the novelty of the study. A thorough study of the source opens up a wide space for the reconstruction of the mentality and religious worldview of the Scandinavians of the pre-Christian era, as well as helps to establish and trace the relationships and interactions between pagan and Christian thinking.

Achieving this goal involves solving a number of tasks: conducting a detailed internal source review of Younger Edda, researching the connections between four parts of which it consists, and consideration of the opposing concept.

The question of Younger Edda's parts arrangement order is a fundamental problem for historians, helping to reconstruct and explore not only the obvious aspects of the Scandinavian worldview and religious beliefs in the pre-Christian era, but also to understand the thoughts and reflections of the medieval Icelandic nobility. The deep meaning inherent in the content of each section gives an understanding that literature was highly valued as a means of influence and a "politicized act."

The arguments presented in the article, based on the research, support the canonical arrangement of the parts of the Younger Edda, because it is this arrangement that connects the work with one integral logical line. Younger Edda is a unique example of a literary source, whose structural elements are connected with each other not explicitly, meaningfully, but more deeply, contextually and stylistically. This in turn makes it a unique monument of medieval literature.

Key words: Prose Edda, Younger Edda, Snorri Sturluson, Iceland of 13th century, Norse Mythology, source review.